

Ett kulturminne i vardande

Wera Grahn

Norsk Institutt for Kulturminneforskning

wera.grahn@niku.no

Abstract

Why do people who hardly ever attend church suddenly become the forefront defenders of the church building when it is threatened to be demolished? What does the church mean to these people that paradoxically enough seems to care about the building though they previously never seem to have paid it particular attention? Which values do they assign to the church if its significance is not based on Christian values? To get an answer to these questions, an investigation has been made in the small village of Ålgård, in the south-west of Norway. The congregation wished to demolish their church to make room for a new one, but a main part of the non-active members of the church wanted to keep it.

The church building has become a symbol of profound existential significance for the people, without necessary being founded upon a Christian religious belief. The building is essential because it is linked to questions of life and death and has become the main official area in which to emphasize the importance of these moments. However, these rituals and ceremonies can be performed without explicit reference to Christianity and religion. The values ascribed to the church deal on a fundamental level with the way people create themselves, the place and the local society they live in. They form their own identity, the identity of the specific place in the landscape as well as the identity of the local community by ascribing meaning to the surrounding world. A complex surrounds of values and meanings circling around the church building and different parts can be used by different people to create themselves. The church building in Ålgård is a basic part of continuous creation of the individual identities and their worlds.

When the existing church is threatened to be demolished and exchanged for a new one, it is not only the physical building that is being threatened. At that moment the individuals, the place as well as the local community's whole identity is threatening to fall apart. In these post-modern times associated with a feeling of social fragmentation, the need to connect to something stable and long-lasting seems to be increasing.

Keywords:

*Discourse analysis,
identity construction,
cultural heritage,
cultural site,
church,
secular value,
local value,
cultural historical value,
value assessment*

Den här artikeln handlar om den process från bortglömd och intetsägande till min-
som sätts igång när en artefakt förvandlas nescvård och betydelsefull. Det är en process

av ett kulturminne i vardande. Artefakten i fråga är en kyrka som menigheten var fast besluten om att riva, men beslutet stoppades av en grupp ur lokalbefolkningen som nästan aldrig går i kyrkan. Kyrkan som byggnad verkar betyda mer för dessa fast de inte är aktiva kyrkogångare, än för dem som är kyrkligt aktiva. Vilka drivkrafter ligger bakom de förstnämndas engagemang? Vad är det för betydelser en kyrka tillskrivs i dagens sekulariserade samhälle om det inte längre handlar om kristendom och hur kan detta förstås?

Den kristna religionen har i allt högre utsträckning mist sin betydelse i dagens sekulariserade västerländska samfund (se t ex Agedal 2004:150; Ahlstrand & Gunner 2008). Det här gäller inte bara den kristna tron, utan även kyrkobyggnaden som aktiv magnet och samlande symbol för den kristna religionen. Många går inte längre i kyrkan annat än vid enstaka tillfällen, och när de väl gör det handlar det främst om besök vid speciella högtider och ceremonier. Men innebär det här att kyrkan inte längre betyder något, när de sakrala betydelserna skalats bort? Uppfattas kyrkobyggnaden då som ett tomt skal utan mening?

Även om kyrkan mist sin explicita koppling till kristendomen för många, verkar detta inte innebära att kyrkan dränerats på mening för flertalet. När det verkligen gäller förefaller många ha svårt att tänka sig att göra sig av med ortens kyrkobyggnad. Även om kyrkan inte längre nödvändigtvis symboliserar kristendomen tycks den ändå stå för något och ha en betydelse som överskrider denna tro. Det handlar om betydelser som vanligen inte är artikulerade, men som tidigare forskning antytt kan bli explicita när kyrkan av en eller annan orsak utsätts för hot och riskerar att försvinna (jfr. Agedal 2004).

Olaf Agedal har konstaterat att det som i normala situationer kan vara svårt att

sätta ord på, lättare verkar kunna komma till uttryck i situationer av konflikt eller undantag. I sin artikel fokuserar Agedal på artikulationer av kyrkan som uttryck för det heliga (2004:143), medan jag i detta sammanhang vill vidga synfältet och särskilt rikta uppmärksamheten mot de betydelser som de som sällan eller aldrig går i kyrkan tillskriver den och som inte är kristet, konst- eller arkitekturvetenskapligt grundat. Alltså sådana betydelser som tillskrivs kyrkobyggnader som inte redan ingår i en existerande etablerad diskurs inom de just nämnda fälten.

Kampen om Ålgårds kyrka

Att en tidigare tyst del av ortsbefolkningen tar till orda i en situation då kyrkan utsätts för hot är precis vad som hände i det lilla samhället Ålgård i sydvästra Norge. Ett utmärkande drag för många av dem som kom att engagera sig för kyrkans bevarande har varit att de själva inte varit aktiva kyrkobesökare och/eller uttalat religiösa.

Kyrkoförsamlingen ville riva den existerande kyrkan, en kyrka i jugendstil från år 1917, framför allt uppförd med tanke på den lokala industrins arbetarbefolkning. Kyrkan är en av de få kvarvarande äldre byggnader i en ort som under senare år genomgått en dramatisk förvandling från ett mindre samhälle till en förort till Stavanger med många nybyggda bostadsområden och köpcentrum.

Det kan vid en första anblick verka paradoxalt att kyrkobygganden i sig inte verkar ha haft en bärande betydelse för de kyrkligt aktiva som brukat den under så många år. Men inte desto mindre förefaller den existerande kyrkan enligt kyrkoförsamlingen inte ha varit värd att bevara. De ville istället bygga upp en ny kyrka. Den här hållningen tycks framför allt ha varit av

pragmatisk natur. De specifika sakargumenten verkar ha varierat något över tid, från att kyrkans skick var för dåligt till att den inte längre ansågs vara funktionell för nutida behov. För få människor rymdes i kyrkan och en ny skulle inte bara kunna vara en plats för stora gudstjänstceremonier, utan till exempel även kunna fungera som konsertlokal, lokal för bollspel och barnaktiviteter. Kyrkan skulle också vara högteknologiskt utrustad, med möjlighet till Internetuppkoppling och videoöverföring av olika aktiviteter till andra lokaler.

Förutom de här praktiskt orienterade argumenten lyftes även en annan aspekt fram som gör deras svala intresse för den existerande kyrkobyggnaden blir mer begriplig i relation till deras tro. För de kyrkligt aktiva var själva kyrkobyggnaden inte central för den kristna tron, därför att tron är något de bär med sig inombords oavsett yttre omständigheter. Tron är alltså en inre angelägenhet, som inte rubbas av yttre förändringar. Hur det sistnämnda skulle kunna förstås i ett vidare sammanhang är något jag återkommer till i slutet av artikeln.

Tillbaka till processen som skulle komma att pågå under flera år, så förefaller kommunen efter hand att ha gett kyrkoförsamlingen sitt stöd och de kyrkligt aktiva drog igång planeringen av den efterlängtnade kyrkan. Så småningom anlätades en arkitekt som ritade ett förslag som presenterades på ett möte för allmänheten i juni 2006 och några dagar senare i lokaltidningarna. Fram tills dess verkar det vid en första anblick i stor utsträckning ha rätt konsensus om att den existerande kyrkan borde rivas och att den inte hade något särskilt stort värde som föranledde att den borde bevaras.

Motdiskurser börjar emellertid så smått att höras sedan förslaget blivit känt. I lokal-

tidningarna visualiseras den nya kyrkan med hjälp av ett datoranimerat foto, med ett realistiskt uttryck nära dokumentärfotografins. Om inte texten berättat att det handlar om ett arkitektförslag skulle det kunna tas för ett fotografi av en redan existerande byggnad. Nu börjar artikulationer mot kyrkans rivning göra sig gällande. En tidigare given tolkning av kyrkan i Ålgård som obetydlig börjar krackelera.

En ordsbor som inte varit nämnvärt kyrkligt aktiv tidigare börjar ställa frågor, först till en av de verksamma i kyrkoförsamlingen och går sedan vidare till kommunen för att ta reda på om kyrkan verkligen är i så dåligt skick som tidigare framhållits. Det underlag som återfinns är ett uttalande från biskopen där han beskriver kyrkans dåliga skick och att den inte är värd att ta vara på. Vid närmare undersökning visar sig biskopens uttalande sakna dokumentation. Det finns ingen utredning som bekräftar att skicket på kyrkan är dåligt. Uttalandet bygger istället på obekräftade antaganden.

Fler människor, som tidigare trott på uttalandet om kyrkans dåliga skick, engagerar sig nu för kyrkans bevarande. Motdiskurserna tilltar alltmer i takt med att en namninsamling startas, att insändare skrivs och att tidningsreportagen börjar få en mer ifrågasättande vinkling av både rutinerna vid upphandling av arkitektuppdraget och rimligheten i att den existerande kyrkan bör rivas.

Kommunen beslutar sig i detta läge för att inhämta expertkunskap kring ämnet och engagerar på inrådan av Riksantikvaren, Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU) för att göra en närmare utredning (Mydland et al 2007) och samtidigt kommer representanter för Fortidsminneforeningen in i bilden, som gör en byggnadsteknisk besiktning av kyrkan.

Bägge dessa underlag visar – i strid mot biskopens och kyrkoförsamlingens uttalanden – att skicket inte är anmärkningsvärt dåligt, men att kyrkan i likhet med alla andra träbyggnader kräver ordinarie underhåll.

Det är vid denna tidpunkt som en förskjutning i argumentationen bland dem som ville riva den existerande kyrkan kan iakttagas. Diskursen ändrar riktning och kommer istället för det dåliga tillståndet så gott som uteslutande att handla om att kyrkan inte längre är ändamålsenlig för nutida behov. Under tiden som NIKU genomför sin utredning utlyser kyrkoförsamlingen en omröstning bland medlemmarna om den existerande kyrkan ska bevaras eller inte. Utfallet vid denna omröstning blir att en majoritet av de närvarande röstar är för att den existerande kyrkan ska rivas.

En komplikation med denna omröstning är emellertid att alla invånare inte verkar ha varit medvetna om att omröstningen ägt rum eller alternativt inte haft möjlighet att själva delta. NIKU låter därför genomföra en enkätundersökning bland ordsbefolkningen och resultatet blir då det omvända. En majoritet är emot rivningsförslaget.

Expertunderlagen tillsammans med de mer än tusen namnunderskrifter mot rivningen som engagerade ordsbor samlat in gör att motdiskurserna överröstar den tidigare rådande diskursen kring kyrkan och medför en vändning i frågan. Kommunen beslutar att inte riva kyrkan, samtidigt som en ny kyrkolokal som kompromiss föreslås byggas på en intilliggande tomt.

Förhandlingar om betydelsen av Ålgårds kyrka har alltså ägt rum och ett skifte i den rådande diskursen har alltså skett. Från att kyrkan initialt har ansetts sakna värde har motdiskurser efterhand förskjutit och vänt betydelsen till att kyrkan har ett värde som gör att den förtjänar att bevaras.

Motdiskurserna tar plats

Att kyrkan i Ålgård har betydelse för dem som nästan aldrig besöker den kan vid en första anblick verka motsägelsefullt, särskilt i ljuset av att betydelseerna förefaller att ha varit så starka att de förmått att ändra ett tidigare fattat beslut. Det väcker frågor om vilka betydelse det i grunden handlar om som förmår att förskjuta betydelsen så radikalt. Vad betyder kyrkan för dem som sällan besöker den? Vad är det som driver människor att engagera sig mot rivandet av en kyrka, fast nästan ingen av dem går i kyrkan? Vilken mening tillskrivs en kyrka när den inte längre explicit sammanlänkas med kristet, konst- eller arkitekturvetenskapligt grundade diskurser och hur kan vi förstå detta?

För att söka svar på dessa frågor har en kvalitativ undersökning genomförts med intervjuer med ett tiotal personer från den grupp som arbetade för kyrkans bevarande i Ålgård. Utmärkande för denna grupp var alltså, som ovan nämnts, att de inte i första hand hade ett uttalat religiöst förhållande till byggnaden i kristen bemärkelse och inte heller i relation till någon annan religion. Ett annat framträdande drag var att de inte heller hade sin bakgrund i konst- eller arkitekturvetenskap, vilket gör att drivkraften för dem primärt verkar ha saknat de ingredienser som annars är utmärkande för den existerande diskursen inom fältet. Det här väckte tidigt min nyfikenhet och gör att intervjuerna särskilt koncentrerats till aspekter som överskrider det som traditionellt förknippas med kyrkobyggnader. I intervjugruppen ingår såväl kvinnor som män och unga som gamla (se vidare Grahn 2007).

Identitetsskapande faktor

Kyrkan i Ålgård förefaller att sätta igång en rad minnesprocesser med både individuella

och kollektiva förtecken. Olika parallella och överlappande rum öppnas upp med minnen som på olika sätt format individerna. De allra flesta av de intervjuade lyfter på ett eller annat sätt fram kyrkan som en viktig identitetsskapande faktor.

För många är kyrkan den naturliga platsen för att markera avgörande skeenden i livet. På olika sätt formas individernas identitet genom kyrkan. Det kan handla om allt från att fira det lilla barnets ankomst till världen vid dop, ingången till vuxenlivet vid konfirmation, familjebildning vid bröllop, till att ta ett sista farväl av en nära anhörig. Kyrkan är för de intervjuade det självklara ceremoniella officiella rummet för att högtidlighålla sådana avgörande skeenden. Kyrkan har genom århundradena haft en nästan monopolliknande ställning när det gäller plats där övergången från ett skede till ett annat markerats. Detta medför att kyrkan skapat sig en mycket stark ställning som den självklara platsen att utföra gemensamhetsskapande riter. I Ålgård som saknar en alternativ profan lokal att använda vid sådana tillfällen blir detta kanske särskilt tydligt. Kyrkan i Ålgård kan ses som en given plats och ett rum för ritualer där gemensamma kulturella värderingar iscensätts symboliskt (jfr Singer 1972). De här riterna kan generellt karaktäriseras som sociala mellanmänniska handlingar med starkt markerade uttryck som står för något mer än själva handlingen i sig. De symboliserar sådant som ett samhälle eller en grupp vill berätta om sig själva och som de anser vara centralt för både individen och samhället (Eriksen 1999:97–101).

Genom riterna går individerna igenom samma steg som majoriteten i lokalsamhället och förstärker med detta sin känsla av delaktighet. En mall följs som formar identiteten så att den passar in med rådande

mönster för hur ett liv bör levas. Riten blir en individuell bekräftelse och ett godkännande av de regler och föreskrifter som anses vara rådande i ett samhälle. Men det kan samtidigt ses som en dubbel bekräftelse av både den egna och samhällets ”normalitet”. Det blir en försäkran om att tillhöra samma föreställda gemenskap (jfr. Andersen 2000).

Samtidigt som riter kan ses som uttryck för kollektiva föreställningar kan de också uppfattas som handlingar med potential att skapa frihet i förhållande till förväntningar och normer (Turner 1995; Amundsen 2006). Ett exempel på detta är när kyrkan beskrivs som en känslomässig fristad där det är tillåtet att falla i tårar. Att gråta offentligt tillhör inte annars vanligheterna i vårt samhälle. Det skulle strida mot gängse normer att brista ut i känslor i matbutiken, på gatan eller biblioteket. Generellt sett existerar inte särskilt många offentliga emotionella arenor i samhället, men kyrkorummet är en sådan plats. Här finns ett offentligt rum för det affektiva, där det är tillåtet att bryta mot de normer och regler som råder på de flesta andra platser i samhället. I denna tolkning blir alltså kyrkan ett rum där frihet från vissa av samhällets förväntningar råder. Det blir ett liminialt rum där individen blir strukturellt osynlig (Turner 1995:133). Det blir en sorts säkerhetsventil för känslomässig utlevelse i ett annars officiellt emotionellt dränerat samhälle.

Men att kyrkan är en stark identitetsskapande faktor behöver inte nödvändigtvis ha med bekräftelse av eller brott mot kollektiva ceremoniella riter att göra, utan kan även böttna i personliga erfarenheter som formar individen. Flera av de intervjuade binder samman kyrkan och platsen med egna starka upplevelser, som i grunden påverkat människornas förståelse av sig själ-

va, livet och världen och som rör ett djupt existentiellt och mänskligt plan. Här handlar det om förlusten av nära och kära som ligger begravda vid kyrkan.

Platsen verkar vara oerhört viktig som ett fysiskt materiell tecken och en påminnelse om dessa människor. En kyrkogård med dess gravstenar kan ses som en plats fylld med minnesmärken. Folkloristen Anne Eriksen skriver om betydelsen av att resa monument, att det förflutna genom denna handling plötsligt blir närvarande i världen på nytt (1999:96, 155). Kyrkogården blir i denna bemärkelse en plats som väcker minnen till liv av något oåterkalligt som inte längre finns. Platsen skulle kunna ses som en stark kopplingspunkt mellan då och nu. En fysiskt påtaglig plats där det osynliga blir förnimbart. Den blir en katalysator för minnen av det förgångna och blir därför viktig.

Många av de intervjuade lyfter också fram att de ser kyrkan i Ålgård som uttryck för en kontinuitet och beständighet. Kyrkan uppfattas som ett bestående ting som alltid verkar ha existerat för de intervjuade. Den har funnits i miljön både före och under informanternas livslängd och kan om den inte rivs, även sträcka sig bortom de intervjuades liv. Det verkar vara en fast punkt som självklart bör finnas kvar. Att detta blir viktigt i ett samhälle som Ålgård kan på ett plan förstås i ljuset av de stora fysiska och demografiska förändringar som skett. Ålgård har som antytts gått från att vara ett litet samhälle uppbyggt kring en industri till att vara en växande förstad till Stavanger. De allra flesta husen är relativt nybyggda, flera nya områden planeras och bara ett fåtal äldre byggnader finns kvar. Kyrkan är en av dessa. I ett samhälle som genomgått stora förändringar blir det kanske extra viktigt att något finns kvar som vittnar om kontinuitet och beständighet

när allt annat förflyktigats (jfr. Berman 1990).

För alla intervjuade verkar kyrkan vara en viktig faktor för deras identitetsskapande. Detta gäller såväl dem som sedan generationer bott i Ålgård som dem som flyttat in under senare år. För en av de nyinflyttade blev själva engagemanget mot rivningen av kyrkan ett viktigt led i att skapa sin identitet och plats i platsen. Från att inte ha haft någon anknytning till platsen har arbetet mot kyrkans rivande gjort att mannen lärt känna både platsen, historien och människorna, som gjort Ålgård till hans ställe.

På många plan är Ålgårds kyrka knuten till en process där individernas identitet och en plats i platsen skapas. Dagens västerländska samhälle karaktäriseras ofta som en plats i ständig förändring på gränsen till kollaps. Gamla sanningar är inte självklart giltiga och tidigare stabila grupper upplösta. Detta kallas ibland det västerländska samhällets "identitetskris". Men identiteten är viktig för den placerar oss i världen och pekar på en länk mellan oss och det samhälle vi lever i (Woodward 1997:1). Att finna platser att fysiskt förankra sin identitet i blir i dagens snabbt föränderliga samhälle en allt viktigare ingrediens (Tilley 2006). I ljuset av detta kan förståelsen för kyrkobyggnadens betydelse fördjupas. För de intervjuade blir Ålgårds kyrka en viktig komponent i deras kontinuerliga skapande av sin identitet. Det blir en plats att fästa en del av det egna jaget vid och en pusselbit i det kontinuerligt pågående arbetet med att förstå sig själv och sin plats i världen.

Den unika platsen

Kyrkan i Ålgård är inte bara viktig som identitetsskapande element för individerna. Den är också viktig för att skapa platsen Ålgård och ge den en unik identitet. Som

nämnts är många av de äldre byggnaderna borta och kyrkan är en av de få kvarvarande äldre byggnadskonstruktionerna. Kyrkan är kanske en av de viktigaste bland dessa eftersom den ligger mitt i byn på en höjd och syns på långt håll nästan oavsett varifrån man kommer. Den särskiljer Ålgård genom att tydligt sticka ut i landskapet. Kyrkan blir med detta ett igenkännbart tecken som skiljer ut platsen från många andra med liknande nyproducerad bebyggelse. Men det särskiljande ligger kanske inte så mycket i byggnaden i sig som i det den signalerar. Kyrkan blir genom sin ålder en symbol för att detta är en plats som har en historia. Det är en historia som berättar om ett litet samhälle som byggdes upp kring en ullvarufabrik på 1870-talet och en kyrka som uppfördes 1917 för fabriken arbetare. Industrin är idag nedlagd, men kyrkan och ett fåtal andra äldre byggnader minner om denna tid. De blir viktiga ingredienser i konstruktionen av ett kollektivt minne, en gemensamhetsskapande historia. Det är detta som gör Ålgård unikt och blir ett kitt som håller ihop grunden för föreställningen om en samfälld plats, idén om en föreställd gemenskap (jfr Anderson 2000).

Kyrkan förmedlar alltså en historia, som flera av de intervjuade menar ger platsen sin identitet. En av de intervjuade verkar till och med se kyrkan som en materialiserad gestaltning av "Ålgårds själ". Precis på samma sätt som det blir viktigt för individen att skapa sig en egen identitet, verkar det också vara viktigt att platsen som identiteten knyts till inte är vilken som helst, utan en som tydligt skiljer ut platsen från mängden. Kyrkan blir en viktig grundbult i konstruktionen av platsens identitet och verkar utgöra en attraktiv fästpunkt som individerna gärna verkar vilja förankra sin identitet vid.

Kyrkan fungerar därutöver också som ett topografiskt riktmärke för att läsa och

förstå landskapet utifrån. I nutiden kan kyrkan fungera som orienteringsmärke för att förklara var andra platser är belägna – bredvid, ovanför eller nedanför kyrkan. Men det är också en byggnad som genom decennierna i stora drag sett likadan ut och är lätt igenkännbar. Det gör att den även fungerar som historiskt riktmärke som möjliggör en läsning och förståelse av äldre visuella representationer av orten, som t ex gamla fotografier. Sådana igenkännbara hållpunkter kan vara avgörande för att möjliggöra en läsning av bilden, särskilt med tanke på de stora fysiska förändringar som orten genomgått. Kyrkan kan alltså ses som ett dubbelt topografiskt tecken för att orientera sig själv och andra i både nutid och dåtid.

Den lätt igenkännbara konturen gör också att kyrkan upplevs som en kyrka och inte som en anonym byggnad bland många andra, vilket flera av de äldre intervjuade menar att det nya arkitektförslaget ger intryck av. För dem blir den nya kyrkans formspråk främmande och svårt att utläsa

Feltarbeideren fotograferer kirken. Fotograf: Wera Grahn.

en meningsfull innebörd ur. Den kyrkan betyder ingenting och blir till sin utformning ett tecken som tömts på innehåll. Den blir stum och intetsägande och helt enkelt inte läsbar. Den förefaller nästan att skapa en ny lexikalisk och grammatisk ordning som gör att den blir svårläst för vissa. Det återspeglar ett främmande synsätt som inte rymmer i flera av de intervjuades tankesfär.

Samhällets kitt

Som tidigare antytts verkar kyrkan också fungera som ett kitt som håller samman samhället. I intervjuerna framstår kyrkan som ett prisma för historisk förståelse på flera sätt. Kyrkan kopplar som förut nämnts samman de intervjuade människorna idag med minnen av andra människor. Det kan vara syskon, föräldrar, barn eller andra anhöriga som inte längre lever. Minnen av människor de en gång känt får genom kyrkan ett materiellt tecken att fästas vid. På detta sätt kan kyrkan förstås som ett diakront kitt mellan olika släktled i ett samhälle. På platsen skapas en länk mellan nu och då, mellan det som varit och det som är. Det binder samman människor som lever idag med dem som levtt tidigare och bidrar till känslan av samhällelig stabilitet och kontinuitet. Individen kan på detta sätt bli en del av ett längre tidsperspektiv och ett breddat livssammanhang som skapar grunden för uppfattningen om ett samhälles långvariga temporära ordning. Kyrkan blir i detta perspektiv både en kopplingspunkt till människor vi mött som inte längre lever och ett prisma för bakåtblickande betraktelse som stärker samhällets gemensamhetskänsla genom tiderna.

Men kyrkan kan också stå som symbol för människor som levtt före oss på ett mer allmänt plan – för dem vi aldrig träffat eller känt som levtt på platsen, men som vi ändå

kan uppleva en imaginär släktskap med. Särskilt de nyinflyttade bland de intervjuade ger uttryck för vikten av att känna till dem som levtt på platsen förut och menar att detta är ett viktigt sätt för att stärka känslan av tillhörighet till platsen och förankring bakåt i tiden, inte minst för den unga generationen. Även den imaginära släktskapen kan förstärka samhörighetskänslan och bli en sammanhållande faktor i samhället. Det blir en viktig bricka i föreställningen om en lokal gemensam identitet.

Idén om hur en lokal gemensam identitet kan skapas mellan människor som inte nödvändigtvis känner varandra personligen har parallella kännetecken med föreställningen om hur en gemensam nationell identitet är uppbyggd. Föreställningen om nationen och nationell gemenskap bygger på att människor känner släktskap med såväl de nu levande, förfäderna, som kommande generationer, fastän de inte är släkt i egentlig mening. Alltså både dem man känt personligen och dem man aldrig träffat (Eriksen 1999:99; Anderson 2000). Det samma verkar gälla föreställningen om en kollektiv lokal gemenskap i Ålgård och kyrkan förefaller att ha en nyckelfunktion för att igångsätta och vidmakthålla sådana processer. Kyrkan blir ett genealogiskt¹ prisma – ett symboliskt titthål in i förfluten tid – genom vilket ursprungsberättelser kan konstrueras. Men precis som när det handlar om individuella minnen är de kollektiva ursprungsberättelserna mångbottnat kontrapunktiska (jfr Said 1994).

En av dessa ursprungsberättelser är den om "det goda företaget". Företaget som Ålgård byggdes upp kring stod också för den största delen av finansieringen av den existerande kyrkan. Industrin tillhandahöll också t ex skola, affär, kök och bad för de anställda. Företaget uppges ha haft en före-

tagsideologi med inspiration från den kristna rörelsen haugianismen och försökte tillfredsställa arbetarnas levnadsvillkor i sin helhet och fungera som ett självförsörjande samhälle. Kyrkan blir utgångspunkt för en sådan berättelse och blir en symbol för det goda företaget som inkorporerat många av det goda samhällets funktioner och blir därmed också en metafor för drömmen om det lilla, välfungerande, överskådliga samhället. Detta kan ses som uttryck för en nostalgisk längtan tillbaka till en tid när samhället var överblickbart, geografiskt begränsat, småskaligt, omtänksamt och stabilt – en längtan till en modern eller pre-modern mer förutsägbar tid. En tid som på många sätt står i motsats till dagens sen- eller postmoderna samhälle, där förändringar sker slag i slag (jfr t ex Lyotard 1993; Giddens 1991).

En annan ursprungsberättelse som kyrkan blir utgångspunkt för i intervjuerna är arbetarklassens historia. I sin enkelhet kan den ses som ett tecken för en alternativ historia som inte minner om en borgerlig finkultur, utan om arbetarnas villkor och kan därmed bli en del av en större arbetarklassdiskurs. I detta narrativ formas Ålgård till en plats som historiskt sett inte haft många förmögna människor som kunnat skapa monument över sig själva, som varit brukligt i många rika städer. I Ålgård har det istället framför allt bött strävsamma arbetande människor som engagerat sig för att få tillstånd en kyrka och samlat in pengar till detta och lyckats. Här växer en annan genealogi fram som drar en förbindelse till det arbetande folket snarare än företaget. Istället för ett monument över det goda företaget blir kyrkan ett signum för den arbetande skötsamt strävsamma befolkningen. Just skötsamhet och strävsamhet är två viktiga ingredienser som redan tidigt ingick i typifieringen av arbetaren i arbetar-

minnen (Nilsson 1996:100f, 205; Ambjörnsson 1998). Diskursen om den strävsamme arbetaren verkar alltså fortfarande finna genklang i nutida berättelser om arbetarklassen, denna gång berättat utifrån Ålgårds kyrka.

Särskilt ett narrativ som kommer fram i intervjuerna knyter samman föreställningar om individen, samhället och historien i stort på ett tydligt sätt. Det är en berättelse om det motstånd mot tyskarna som prästen i Ålgård visade under kriget och som gjorde att han sändes till ett koncentrationsläger. Platsen och kyrkan blir med detta länkad till den nationella historien och det norska folkets motståndsvilja. Kyrkan i Ålgård blir ett tecken som överskrider det lilla samhällets gränser och blir del av en större nationell diskurs om norskhet. Samtidigt som nationen och det nationella stärks genom detta narrativ stärks samtidigt det lilla samhället genom samhörigheten med nationen. Både det lokala och det nationella förstärker, bekräftar och legitimerar av varandra genom detta narrativ (jfr Eriksen 1999:103).

Konklusion

Den tidigare förgivettagna tolkningen av kyrkan i Ålgård som en byggnad i dåligt skick med oförmåga att möta nutida behov och som därför förtjänar att rivas har blivit ifrågasatt. Motdiskurser har gjort sig gällande som förskjuter den tidigare rådande diskursen. En process där ett kulturminne skapats har tagit plats. Kyrkan i Ålgård kan ses som en dörröppnare för både kollektiva och individuella mentala minnesrum med sedimenterade betydelselager, som ibland tangerar och överlappar varandra, medan de andra gånger är åtskilt parallella (Jfr Tilley 1994; Eriksen 2002:196).

Även om kyrkan för många i dagens sekulariserade samhälle mist sin betydelse

som kristen symbol, innebär detta alltså inte fördensskull att kyrkobyggnaden uppfattas som ett tomt skal utan mening. Föreställningarna om kyrkan i Ålgård är ett viktigt element i konstruktionen av såväl individernas, platsens och samhällets identitet. Dessa motdiskurser har efterhand blivit så starka att de tagit över, förskjutit och förändrat den tidigare förhärskande bilden av kyrkan i Ålgård. Från att ha betraktats som en historiskt ointressant byggnad bland många andra, har kyrkan genomgått en betydelsemässig metamorfos och markerats på den kollektiva minneskartan som ett historiskt betydande minnesmärke.

På ett plan kan människornas starka artikulation och särskilda fokusering på kyrkan som historiskt viktig ses som uttryck för att historien i allt högre utsträckning idag kommit att inta religionens plats (se t ex Eriksen 1999:153f). Enligt detta resonemang uppfattas historien som viktig, därför att den anses kunna ge svar på en mängd viktiga frågor om vår tid och oss själva som t ex vilka vi är, varifrån vi kommer, vart vi är på väg, vad som är livets mening och hur vi ska döma om rätt och fel, och ont och gott. Dessa frågor, menar Eriksen, är sådana som religionen tidigare gav svar på, men som idag har övertagits av historien. Det är historien som kan ge svar på våra existentiella spörsmål. Historien kan på så sätt sägas ha ersatt religionen. Den representerar idag en grundpremiss som levererar slutliga förklaringar på djupare sammanhang som inte riktigt låter sig iakttas, men som genomgripande formar vår tillvaro. Historien besitter idag en kraft som nästan inte kan undvaras. Idag kan man i vårt västerländska samhälle välja bort religionen utan att riskera att bli betraktad som galen, vilket t ex inte var möjligt under medeltiden. Detsamma gäller inte lika självklart historien. I vårt sam-

hälle är det värre att vara historielös än utan religion. Den som inte vill veta eller känner till sin historia ses inte bara som okunnig i största allmänhet, utan också som ansvarslös på ett genomgripande sätt, skriver Eriksen. Den historiska betydelse som många tillskriver kyrkan i Ålgård kan alltså på ett plan läsas som en del av en större diskurs kring vårt sätt att vara och blir en viktig ingrediens i skapandet av en platsförankrad identitet, en process där historien övertagit religionens roll.

På ett annat plan kan människornas starka artikulation förstås som en reaktion på den fragmenterade post- eller senmoderna tid fylld av förändringar som vi lever i (se t ex Lyotard 1993; Giddens 1991). Denna tid karaktäriseras av att identiteter inte längre uppfattas vara stabila, utan stadda i ständig förvandling. Frågor om både den sociala och personliga identiteten blir med detta viktiga, särskilt när dessa på ett eller annat sätt upplevs vara hotade och inte längre kan tas för givna (Tilley 2006; jfr även Agedal 2004). Begäret efter en plats att kunna finna sig själv på och förankra sig själv vid i världen blir då en viktig del för individen i sökandet efter svaret på identitetsfrågorna (Hannerz 1992; Tilley 2006). Platsen har på detta sätt stor betydelse för de identitetsskapande processerna. Kyrkan i Ålgård blir i detta perspektiv ett kitt med potential att hålla ihop både det fragmenterade jaget och samhället.

I ljuset av detta resonemang kan motdiskurserna som uppstår i tolkningen av kyrkan förstås och upprördheten och styrkan i reaktionen över hotet mot den fysiska platsen blir begriplig. Hotet skulle kunna ses som riktat inte bara mot byggnaden och platsen i sig, utan även mot samhällets sociala gemenskap och mot individernas egna identiteter. Det kan med andra ord förstås som ett hot riktat mot den funda-

mentala basen för såväl individerna, platsen, som den sociala samhörighetskänslan i Ålgård.

När det däremot gäller de kyrkligt aktivas till synes icke-existerande behov av en materiell och stabil plats att knyta an till, skulle detta kunna ses som ett uttryck för att de delar en livsstil som innehåller fler ingredienser som kan länkas till en modern föreställningsvärld, med klara uppfattningar om stabila värden, ont och gott, sanning osv., som den kristna tron tillhandahåller. Med en stabil världsbild blir kanske inte behovet av en yttre stabil omgivning lika stort. Varken individernas eller den sociala gemenskapens fundament blir hotade i denna kontext. De står stabilt alltmedan kyrkobyggnader passerar förbi.

Note

1. Begreppet genealogi används här i foucauldiansk bemärkelse (Foucault 1977; 1983) för att undersöka ett fenomen historiska konstruktion snarare än dess regelrätta ursprung.

Referenser

- Aagedal, Olaf 2004. "Når kyrkja brenn". S. 141-161. I: Ole Gunnar Winsnes (red.) *Tallenes tale 2003 : perspektiver på statistikk og kirke*. Trondheim, Tapir akademisk forlag.
- Ahlstrand, Kajsa & Göran Gunner (red.) 2008. *Guds närmaste stad? : en studie om religionernas betydelse i ett svensk samhälle i början av 2000-talet*. Stockholm, Verbum.
- Amundsen, Arne Bugge 2006. Kulturhistoriske ritualstudier. S. 7-28. I: Arne Bugge Amundsen, Bjarne Hodne & Ane Ohrvik (red.) *Ritualer. Kulturhistoriske studier*. Oslo, Universitetsforlaget.
- Ambjörnsson, Ronny 1998. *Den skötsamme arbetaren*. Stockholm, Carlssons.
- Anderson, Benedict 2000. *Den föreställda gemenskapen : reflexioner kring nationalismens ursprung och spridning*. Göteborg, Daidalos.
- Berman, Marshall 1990. *Allt som är fast för flyktigas. Modernism och modernitet*. Lund, Arkiv.
- Eriksen, Anne 1999. *Historie, minne og myt*. Oslo, Pax Forlag AS.
- Foucault, Michel 1977. Nietzsche, Genealogy, History. S. 139-164. I: D. F. Bouchard (ed.): *Language, counter-memory : selected essays and interviews*. Ithaca, Cornell University Press.
- Foucault, Michel 1983. On the genealogy of ethics : an overview of work in progress. S. 340-372. I: H.L. Dreyfus & P. Rabinow (eds.) *Michel Foucault : Beyond structuralism and hermeneutics*. Chicago, The University of Chicago Press.
- Giddens, Anthony 1991. *Modernity and self-identity : self and society in the late modern age*. Cambridge, Polity Press.
- Grahn, Wera 2007. *Lokala röster och lokala värden. En studie av Ålgårds kyrkas betydelse för icke-kyrkogångare*. NIKU Rapport 20. Oslo, NIKU.
- Hannerz, Ulf 1992. *Cultural Complexity: Studies in the Social organization of Meaning*. New York, Columbia University Press.
- Lyotard, Jean-François 1993. *The postmodern condition: a report of knowledge*. Minneapolis, University of Minnesota Press.
- Mydland, Leidulf, Wera Grahn & Jens Christian Eldal 2007. *Ålgård kirke. Kulturminneverdi og lokal verdi*. Rapport. Oslo, NIKU.
- Nilsson, Bo G 1996. *Folkhemmets arberarminnen*. Stockholm, Nordiska museet.
- Said, Edward 1994. *Culture and Imperialism*. London, Vintage.

- Singer, Milton 1972. *When a great tradition modernizes : an anthropological approach to Indian civilization*. New York, Praeger Publ.
- Turner, Victor 1995. *The ritual process : structure and anti-structure*. New York, Aldine de Gruyter.
- Tilley, Christopher 1994. *A Phenomenology of landscape. Places, Paths, and Monuments*. Oxford, Berg publishers.
- Tilley, Christopher 2006. Introduction. Identity, Place, Landscape and Heritage. *Journal of Material Culture*. Vol 11, pp. 7–31.
- Woodward, Kathryn 1997. Introduction. S. 7-63. I: Kathryn Woodward (ed.) *Identity and Difference. Culture, Media and Identities*. London, Sage Publications Ltd.